

---

private companies, any taxes were much higher than for public institutions. Moreover, limitations were often introduced in terms of payment, which were subsequently minimized.

Depriving the right of a religious community to religious buildings and structures made available under the agreement, local authorities pointed at other religious structures where believers could continue to meet their spiritual needs, in order to mitigate the conflict situation, which often occurred in the implementation of the decision. A point that should be mentioned is the formality of the procedure, which took place allegedly to fulfill all legal requirements necessary to deprive believers of their places of worship rather than to take care of the visitors of worship.

Another point of interest is the fact that the party leadership attached great political importance to closure of places of worship. Therefore, the relevant authorities were especially attentive and cautious to every case and followed the correct design of materials to close places of worship. People's commissariat (NKVD) repeatedly warned local authorities to consider closure of places of worship as a result of carrying out morale building, cultural and educational work among the population, rather than the way to purchase apartment."

Activities of religious communities who continued to retain the right to use specially equipped premises for liturgical rites were strictly limited as well. A new campaign unfolded in the course of industrialization in the late 1920s and 1930s to remove church and roman catholic church bells, that represented the first step to eliminate religious communities, which religious buildings and structures were not closed yet. Activities of religious communities is associated with rites, which required a particular religious doctrine and which were subjected to impingement by the authorities.

Practicing a policy that was intended to deprive members of national minorities of Ukraine builders of faith, communism builders in this fashion attempted to take another step towards instilling artificially constructed identity to multiethnic population of USSR, that would meet the requirements of the new society, and which would be based on atheistic principles.

Keywords: religious community, religious buildings, Jews, Catholics, Protestants, Jews, Poles, Germans.

УДК 323.282 058.244:323.15 (477)

М.А. ЖУРБА

СЕЛЯНСЬКІ ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЕТНОМЕНШИН УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ (КІНЕЦЬ 20-Х – 30-Х РР. ХХ СТ.)

Розглядаються історичні обставини, методи та наслідки використання громадських об'єднань національних меншин України в таких акціях більшовицького режиму як колективізація, хлібозаготівлі та ліквідація рентабельних селянських господарств наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Доводиться існування політичного курсу більшовицького керівництва, спрямованого на придушення селянського протесту проти аграрно-соціальної політики партії, закамуфльованої гаслами класової пролетарської солідарності.

Ключові слова: більшовицький режим, класові спілки, хлібозаготівлі, колективізація, розкуркулення.

Розгортання примусової комунікації селянських господарств супроводжувалося відвертим пограбуванням селянства нацменшин в ході державних хлібозаготівельних кампаній. Для проведення хлібозаготівель в національних районах були створені спеціальні комісії, які контролювали перебіг кампаній. Сам механізм доведення до господарств хлібозаготівельних планів передбачав участь у ньому сільської громадськості. Перед винесенням на обговорення землегромади, вони попередньо обговорювалися на зборах комнезаму та активу села з представників інших громадських організацій. Тільки тоді ці плани представлялися на загальну сходку селян, яка мала формально затвердити списки поіменних хлібоздатчиків та кількість зерна, визначеного в планах державних органів.

Систему громадських об'єднань наприкінці 1920-х рр. в Україні утворювали доктринальні, компанійські об'єднання, серед яких виділялися так звані класові спілки (комнезами, селянські товариства взаємодопомоги, профспілка сільгосплісробітників), шефські та добровільні товариства на кшталт Тсовіахіму, Червоного Хреста, МОДРу, створені для ідеологічної сільської людності в дусі комуністичної доктрини і використовувані як засіб виконання поточних господарсько-політичних завдань.

Участь сільської громадськості у хлібозаготівлях носила тотальний характер. У Високопільському німецькому районі на Херсонщині восени 1931 р. для проведення хлібозаготівельної кампанії були мобілізовані поголовно усі громадські об'єднання,

---

включаючи МОДР та Тсоавіахім. Втім, особливої активності останні не виявляли. Районне партійне керівництво змушене було констатувати: «Не було громадської ініціативи. Масова робота від початку кампанії не була поставлена на належну висоту, внаслідок чого бідняцькі маси села брали недостатню участь в роботі з хлібозаготівлі» [1, с. 33]. Для боротьби з «національно-релігійною» єдністю німецького селянства під час хлібозаготівель в Люксембургському районі в цей же період районне керівництво використовувало осередки товариства «Войовничий безвірник» [2, с. 193]. Комісії сприяння хлібозаготівлям, виступаючи формально як органи самодіяльності бідняцько-середняцьких мас, мали надати громадського характеру усій кампанії. Апарат сільських представництв добровільних товариств теж фактично був перетворений в додаток державно-адміністративної системи, а самі організації чисто функціонально втрачали властиві їм ідентифікаційні особливості. Так, у плані участі республіканської організації Автодору в сільськогосподарській кампанії на 1933 р. вказувалося: «Зважаючи на велике розбазарювання та розкрадання колгоспного хліба в минулому році з боку чужого елемента, що намагався підірвати міць колгоспу та розвалити його з середини, Автодор мусить організувати непримиренну боротьбу з рештками куркульщини, дати більшовицьку відсіч усім, хто намагається перешкодити організаційно-господарському зміцненню колгоспів». Місцеві організації Автодору закликалися до «систематичного роз'яснення хлібного закону серед колгоспників та одноосібників, розгортаючи боротьбу за передчасне виконання хлібних зобов'язань перед державою». Навесні 1933 р. в селах, різнонаціональних за складом сільського населення, Донецької, Дніпропетровської та Одеської областей діяли бригади, сформовані з активістів «Автодору», які встановлювали «сигнальні пости» в місцях проривів і перевіряли стан підготовки сільськогосподарської техніки до посівної кампанії [3, с. 12]. За зразком робітничих, профспілкою сільгосплісробітників восени 1930 р. практично в усіх районах України, включаючи і національні, створюються наймитські бригади, покликані «сприяти мобілізації громадської думки колгоспників і бідняцько-середняцьких мас та, в першу чергу, членів спілки на дострокове і повне виконання хлібозаготівель і на розширення соціалістичного сектора села». В Одеській окрузі було створено 40 таких бригад, в АМСРР – 42 бригади. На кінець листопада 1930 р. їх зусиллями у селянства було вилучено понад 20 тис. пудів збіжжя [4, с. 198]. На Дніпропетровщині за час з 1 липня 1932 по 1 квітня 1933 р. силами товариства «Геть неписьменність» було споряджено 5 «червоних валок» хліба на 1850 пудів і сформовано 77 бригад сприяння хлібозаготівлям. Такі «спецбригади ТГН» діяли в Мелітопольському районі, де їх силами у селянських господарствах було вилучено 25,5 центнерів хліба.

В Ново-Миколаївському районі вони виявили 200 ям із зерном, яке рятували селяни від грабіжницьких реквізицій [5, с. 25].

Хоча держава широко декларувала участь у хлібозаготівлях усіх різновидів сільської громадськості, окрім так званих класових спілок інші селянські громадські об'єднання не мали реальних повноважень і слугували лише прикриттям антиселянської політики хлібозаготівель. Зв'язані круговою порукою і скуті часто майже партійною дисципліною, функціонери класових селянських спілок змушені були брати участь в реквізиційних, репресивних антиселянських акціях, щоб самим пізніше перетворитись в їхні жертви. Не можна не враховувати, що від підтримки агрозаходів радянської влади незможне селянство і наймити мали певну економічну вигоду. Вони отримували чверть від вартості хліба, якщо вказували на господарства, де цей хліб прихо-вувався. Конфісковане майно поступало до неподільних фондів колгоспів [6, с. 7]. Підтримка більшовицьким режимом «соціально близьких» прошарків села, незаможників та наймитів шляхом реалізації «класового» підходу, призвела до певної поляризації сил у селянському середовищі нацменшин. Проте, як свідчать архівні матеріали, селянські організації далеко не завжди виступали сліпим знаряддям в руках більшовицької еліти під час хлібозаготівель. У спецповіді про стан роботи серед нацменшин Волинської округи в жовтні 1928 р. відзначалося, що КНС, СТВ та інші громадські організації в цілому ряді сіл Мархлевського, Новоград-Волинського, Володарського районів надто слабо проводять класову лінію у ході сільськогосподарських кампаній, у зв'язку з чим розраховувати на успішне впровадження в

життя партійно-державних директив не доводиться [7, с. 85]. При нереальності хлібозаготівельних завдань, керівництво комнезамів та інших громадських об'єднань передбачало свою відповідальність за їх зрив. Частина його вважала аморальним залишати односельців без продовольства. В доповідній записці до ЦК КП(б)У уповноваженого з хлібоза-готівель в Люксембургському районі від 19 листопада 1930 р. у констатувалося: «Бід-нота слабо вказує куди, де і скільки куркулі і заможні заховали хліба, не дивлячись на те, що вони одержують 25% натурою, або грішми, якщо вони вкажуть на прихований хліб». В с. Луначарському Коларівського району, за повідомленням газети «Коллекти-вист», в січні 1931 р. комнезами і профспілка сільгоспробітників не виявили «чуйності до планів партії й опинилися в таборі підкуркульників», вивізни хліб на приватний ринок. «Правих уклоністів» у складі керівництва цих організацій газета закликала бити найбезжалісніше [8, с. 65].

Оскільки в 1929-1933 рр. затвердження хлібозаготівельних планів ще зберігало певні зовнішні ознаки демократичності – із планом мали погодитися загальні збори колгоспників та громадських об'єднань села, - формальна демократія використано-увалася селянами для їх зриву [9, с. 95]. В с. Червоному Волочиського району на Проскурівщині восени 1931 року з початком хлібоза-готівель перестали скликатися збори КНС, а більшість бідноти відмовилася брати участь у кампанії [10, с. 21]. Поряд з економічним опором, селяни вдавалися до більш активних методів боротьби – протидіяли роботі хлібозаготовчих бригад, організували підпали колгоспного майна, побиття активістів тощо. В одному з сіл Карл-Лібкнехтовського району було побито голову КНС та активіста-комсомольця, котрі ходили по хатах і нагадували про хлібоздачу. Повсюдно спостерігалися факти переховування хліба в помешканнях бід-ноти, приміщеннях різних громадських установ, зокрема аптеках та амбулаторіях підвідомчих Червоному Хресту [11, с. 20]. У Благоївському районі були підпалені господарські приміщення Павлинського ТСОЗу [12, с. 14].

Засоби «громадського впливу» через постанови зборів селянських організацій, проведення громадського бойкоту господарств, які не виконали плану хлібоздачі, вивіщування «чорних дощок» із списками боржників часто не давали бажаного результату. «Вирішальну роль в тому, що ми все ж таки в більшості куркулів відібрали хліб, - відзначалося у звіті уповноваженого ЦК КП(б)У з хлібозаготівель Карл-Лібкнехтівському району, - відіграли адміністративні заходи за законом ВУЦВКу у поширеній формі». В ході застосування цих заходів із загальної кількості 5407 одно-осібних господарств району, 683 були визначені як експертні, описано 337, продано з торговельних господарств [13, с. 7]. Згідно з постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 3 липня 1923 р. сільради одержали право накладати в адміністративному порядку штрафи у п'ятикратному розмірі вартості незданого хліба на 462 твердоздатчиків, що ухилилися від хлібозаготівель. Для одержання штрафних сум дозволялося продавати на торгах майно останніх. 25% одержаних коштів перераховувалися до фонду кооперування і колективізації сільської бідноти [14, с. 22].

В таємній доповідній записці інформаційного відділу ЦК КП(б)У від 27 лютого 1929 р. називалися причини негативного ставлення сільської громадськості до хлібоза-готівельних заходів більшовицького режиму. Обшуки, арешти, визначення нереальних термінів виконання постанов комісій з хлібозаготівель, масове складання актів про опис майна селян за невиконання норм хлібоздачі, розповсюдження «експертних» завдань на середняцькі господарства, використання хлібозаготівель із метою розкуркулення, - усе це супроводжувалося брутальною лайкою, залякуванням зброєю, побиттям обкладених селян. Таким був стандартний і далеко не повний «джентль-менський набір» заходів, які запроваджували під час хлібозаготівель спеціальні комісії в місцях проживання нацменшин [15, с. 44]. Методи залучення сільських громадських об'єднань в місцях проживання нацменшин до хлібозаготівель в певній мірі ілюструє рішення, прийняте на засіданні Високопільського райпарткому 21 листопада 1931 р.: «Шляхом обходу ударними бригадами з членів КНС, груп бідноти, профспілок, перевірити наявність хліба у куркульських та індивідуальних господарствах, забрати увесь хліб, а у колгоспників залишити по 20 фунтів

борошна на підлітків» [16, с. 63]. В Мархлевському районі, в ході хлібозаготівель в січні 1932 р., були створені спец-трійки у складі уповноваженого ЦК КП(б)У, районного начальника ДПУ та секретаря райпарткому. В засіданнях трійки перманентно брали участь районний начальник міліції та прокурор, для надання безапеляційності будь-якому рішенню цього надзви-чайного органу. Трійки діяли бузувірськими методами, абсолютно не рахуючись із реальним станом селянських господарств. Так, в с. Тернецьке трійка встановила експертні завдання 60% селянських дворів, загальним об'ємом в 11 тис. пудів хліба в той час, як населення цього села було переважно бідняцьким, а за попереднім планом мало здати всього 3 тис. пудів хліба. Для подолання протидії селянства, усі громадські організації були розпущені, а їх керівництво піддавалось залякуванню і переслідуванню в судовому порядку [17, с. 41].

Хлібозаготівельний прес із такою силою стискав село, що його окремі верстви об'єднувалися в спротиві хлібній розверстці. Плани хлібозаготівель будувалися за класовим принципом і виконувалися передусім за рахунок «куркулів», проте, понад 80% всього товарного хліба вироблялося за межами заможних господарств. Середняки ж в середовищі селянства нацменшин були здебільшого колишніми незаможниками, які зміцнили свої господарства за роки непу [18, с. 80]. Відсутність продовольства, перманентні експропріації та репресії поставили селянство на межу фізичного виживання, викликавши його загальну протидію існуючому режиму [19, с. 428].

Колективізацію і хлібозаготівлі правляча компартійна верхівка використала для загальносоціального наступу на селянство під гаслом «ліквідації куркульства як класу». Ленінські рядки з листа до Л. Каменева про повернення більшовиків після закінчення непу до економічного терору проти селянства з початком масової колекти-візації стали дійсністю національного села [20, с. 17]. Причому, терор цей не обмежу-вався економічними рамками. Ліквідація куркульства носила відверто антинаціона-льну спрямованість. На другій Всеукраїнській нараді працівників серед нацменшин в липні 1928 р. заступник голови ЦКНМ Я. Саулевич вимагав «біднякові німцєві або полякові показати конкретну боротьбу з куркулем німцем або поляком» [21, с. 41].

З кінця 20-х років радянська пропаганда посилено гіперболізувала небезпеку для соціалістичних перетворень із боку націоналістично налаштованого куркульства, вкладаючи в це поняття відверто політичний зміст. Особливо це стосувалося польсь-кого та німецького села, яке стає об'єктом постійних звинувачень у антирадянській діяльності. Новий курс викликав у середовищі певної частини організованої в КНС бідноти нацменшин антизаможницькі настрої, які знаходили свій прояв в попередні роки. Так, інструктор агітпропу ЦК КП(б)У повідомляв у 1926 р., що збори бідноти в чеській колонії Миколаївка Бердичівської округи, приурочені реорганізації комнезамів, проходили дуже бурхливо. Присутні прямо заявили: «Помремо, а куркуля не допус-тимо до влади». «Незаможники усіх, крім себе, вважають куркулями», - зауважувалося в звіті [22, с. 10]. Частина селян із такими настроями брала участь у розкуркуленні. Рознарядка по розкуркуленню виконувалася силами місцевих організацій, що не могло не позначитися на поглибленні протистояння окремих соціальних верств, зокрема так званого «неорганізованого селянства» і членів сільських громадських об'єднань.

На листопад 1929 р. у 54 польських сільрадах Волинської округи було розкур-кулено 1228 господарств, із яких 520 припадало на Мархлевський район. В Коларів-ському районі на початок 1930 р. комісією, до складу якої увійшли представники класових селянських спілок, були визначені до розкуркулення 435 селянських сімей [23, с. 10]. За рішенням спільних зборів колгоспу та комнезаму в с. Кубанка цього ж району, за межі сільради в березні 1930 р. була виселена 51 селянська сім'я [24, с. 17]. З членів КНС створювалися комісії з виявлення фактів ліквідації своїх господарств селянами, які примусово об'єднувалися в колгоспи [25, с. 12].

В 1929-1930 рр., згідно з інструкцією бюро округових парткомітетів, в місцях проживання нацменшин створювалися спецзагони для охорони усупільненого майна на селі. Персональний добір складу загонів із числа комсомольців та членів класових селянських спілок покладался на районні парткомітети та уповноважених ДПУ з розрахунку

10-30 чол. на колгосп або радгосп. Озброєння та практичне інструктування забезпечував окрвідділ ДПУ [26, с. 10]. В с. Ландау на Миколаївщині після прийняття в лютому 1930 року зборами КНС рішення про розкуркулення 81 заможного господарства, спеціальні загони активістів взяли під «охорону майно розкуркулених із наступною передачею його до колгоспів» [27, с. 14].

Одним із напрямів ліквідації куркульства по лінії класових селянських спілок була організація страйкової боротьби наймитів у приватних господарствах, спрямованої на ліквідацію останніх та створення на їх землях радгоспів та колгоспів. В Україні такі страйки пройшли в червні-вересні 1929 р., поширившись і на територію проживання нацменшин (німців, болгар, молдаван та ін.), зокрема, на так звані поля зрошення під Одесою та землі сільськогосподарської концесії «Голландія – Україна» Молочанського району Мелітопольської округи. 7 серпня 1929 р. ВУК СГЛР надіслав усім окркомітетам профспілки інструкцію «Про страйкову боротьбу в куркульських господарствах», в якій зобов'язував їх «широко використовувати страйки та бойоти як методи боротьби проти останнього експлуататорського класу села» [28, с. 64]. Результати страйкової боротьби наймитів підвів жовтневий 1929 р. пленум ВУК СГЛР. При цьому проти окремих організацій профспілки, які на думку президії ВУКу СГЛР, не виявили належної твердості в проведенні класової лінії під час страйку, були застосовані репресивні заходи. Так, за прояв «правоопортуністичної практики» було розформовано Херсонський окркомітет профспілки [29, с. 1]. Новому керівництву Херсонського окружного профспілки секретаріат ЦК КП(б)У своєю інструкцією від 11 жовтня 1929 р. рекомендував акцентувати увагу сільгоспробітників на політичному значенні страйку і використати його для залучення в ряди професійного руху нових активістів із середовища наймитів [30, с. 33].

В кампанії з ліквідації куркульства були задіяні не лише класові спілки, зразка комнезамів. До неї активно долучалися загальнодержавні добровільні товариства, які мали представництва на селі на кшталт УЧХ. Секретаріат ЦК КП(б)У постановою від 27 березня 1932 р. про роботу Червоного Хреста поставив категоричну вимогу звільнення його лав від соціально-ворожих елементів. У відповідь президія ЦК Червоного Хреста УСРР постановила провести у квітні-червні 1933 р. огляд усіх червонохресних осередків республіки, із метою звільнення їх від антирадянських сил та їх агентури. «Викривши класово-ворожі нам елементи, наша організація ще тісніше з'єднається з політикою партії і Радянської влади, - писав журнал «Червоний Хрест», - і цілком виконає завдання... соціалістичного зміцнення і перебудови нашого села» [31, с. 57].

Обслуговуванню завдань суцільної колективізації і супровідного їй розкуркулювання все більше підпорядковується діяльність сільських представників технічних добровільних об'єднань. В інструктивному листі Всесоюзної ради Товариства друзів радіо від 21 лютого 1932 р., адресованому усім обласним та республіканським організаціям ТДР, вказувалося, що вони, об'єднуючи навколо себе інші громадські організації селянства, повинні сприяти боротьбі за чистоту класової лінії в колективізації «шляхом викриття куркулів та їх агентури, висування і виховання колгоспного активу з ударників». Вся агітаційно-масова робота по лінії ТДР, - наголошувалося в листі, - мала вестися принатурено до місцевих націо-нальних умов [32, с. 26].

На початку 30-х років були видані директиви, які прискорили процес розкуркулення. Тепер загроза розкуркулення нависла над будь-яким селянином, який не бажав вступати до колгоспу. Розкуркулення вело до нівелювання і без того розмитих меж між різними за майновою ознакою верствами села. Закон про куркулів, згідно з радянським законодавством, мав зворотну силу. Під загрозою розкуркулення міг опинитися будь-який селянин, який в минулому орендував землю або використовував найману робочу силу. Особливо багато таких селян було серед представників національних меншин – німців, болгар, греків.

Більшість членів громадських об'єднань на селі негативно поставилися до розкуркулення, вважаючи цей захід економічно недоцільним. Значна їх частина

дотримувалась думки, що куркулів на селі уже нема. Голова однієї з сільрад прикордонної Шепетівської округи писав в 1930 році: «Мається письмове, загальне для всіх сіл, розпорядження негайно виділити 15-20 відсотків куркулів для висилки на Сибір. Що ж я можу зробити коли маю таке бідне село, в якому нема ні одного куркуля. Коли я з цим запитанням звернувся до представників влади, то мені відповіли, що коли я не знайду 15 відсотків куркулів, то сам поїду на Сибір. Ще кожному з цих людей треба видумати і сформулювати досить тяжке обвинувачення, якого кожен з цих людей не чув і не бачив» [33, с. 52].

Вони розуміли, що за відсутності об'єктивного критерію визначення куркульства, кожен із них може потрапити до цього розряду. У звіті інформаційного сектора організаційно-інструктивного відділу ЦК КП(б)У про хід хлібозаготівель восени 1930 року відзначалося «опортуністично-примиренське» ставлення бідняцько-середняцької громадськості до заможної частини села. Так, в польському селі Гречани Старосинявського району Проскурівської округи не було «виявлено» жодного куркуля [34, с. 62]. Горезвісна політика обмеження експлуаторських тенденцій куркульства, здійснювана владними структурами напередодні суцільної колективізації, мала результатом майже повне витіснення власників заможних господарств у галузі аграрного виробництва. Частина з них «саморозкуркулилася», розділивши чи розпродавши майно, частина була змушена емігрувати. Зрештою, питома вага «куркулів» у складі селянства нацменшин до початку 30-х років не дуже відхилялася від пересічної республіканської. Так, на початку 1930 р. майнове становище менонітських господарств Молочанського району, які традиційно вважалися одними з найзаможніших, за офіційними, завищеними оцінками щодо куркулів, було таким: 96% становили бідняцько-середняцькі господарства і лише 4% - заможні [35, с. 57].

Зрозуміло, що за таких умов розкуркулення було спрямоване проти основної маси селянства і виступало як антинаціональна політика. Камуфлювати її суть мало залучення до антикуркульських акцій представників радянської громадськості із середовища національних меншин. На відміну від політики «обмеження експлуаторських тенденцій куркульства», яка принесла маломіцним верствам національного села певні господарчі вигоди, розкуркулення доби суцільної колективізації зачіпало їх інтєреси так само, як і інших прошарків селянства. В результаті примусової комунікації селяни втрачали землю, реманент, робочу худобу, можливість самостійного ведення господарства. Під час експропріації заможного селянства, яке пересічно складало не більше 1,4% від усієї селянської маси, в ході суцільної колективізації за браком експлуаторів розкуркулювали саме середняків, нерідко вчорашніх незаможників, які змогли підняти своє господарство завдяки одержаній землі та наполегливій праці. Навіть незаможне селянство, за рахунок якого здебільшого поповнювалася членська маса радянських громадських об'єднань, не сприймало абсурдної соціально-економічної політики розкуркулення. Курс на тотальне розкуркулення викликав масове незадоволення селянства нацменшин, а в ряді випадків і активну протидію. У прикордонних округах, починаючи з лютого 1930 р., відбуваються масові хвилювання. Тільки у Вінницькій, Могилівській та Тульській округах вони охопили 343 сільради [36, с. 84].

1. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2688. – Арк. 82.
2. Там само. – Спр. 4659. – Арк. 33.
3. Там само. – Спр. 5005. – Арк. 193.
4. ЦДАВО України. – Ф. 587. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 12, 14.
5. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5260. – Арк. 98, 113.
6. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 581. – Арк. 25.
7. Колективізація і голод на Україні 1929-1933. 36. док. і матеріалів. – К., 1992. – С. 7.
8. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2688. – Арк. 85.
9. Там само. – Спр. 3266. – Арк. 65.
10. Там само. – Спр. 4951. – Арк. 95; Коллективист. – 1931, 12 янв.р.
11. Kolektiwista Pograniczha. – 1931. – 29 qrudnia.
12. ЦДАГО України. – Спр. 3266. – Арк. 20, 21.
13. Коллективист. – 1930. – 8 март.
14. Вісті ВУЦВК. – 1923, 14 липня.

15. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3266. – Арк. 22.
16. Там само. – Спр. 3013. – Арк. 44.
17. Там само. – Спр. 4835. – Арк. 63.
18. Там само. – Спр. 5252. – Арк. 41-42.
19. Кульчицький С.В. Ціна «великого перелому». — К., 1991. — С. 80.
20. Ленін В.І. Лист до А.Б. Каменєва // Повне збір. творів. – Т. 44. – С. 428.
21. ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 368. – Арк. 17.
22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2066. – Арк. 12 зв.
23. ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 456. – Арк. 71, 72; Съветско село. – 1930. – Февруари.
24. Коллективист. – 1930. – 5 март.
25. Миколаївський облдержархів. – Ф. Р-687. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 10.
26. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3265. – Арк. 17.
27. Миколаївський облдержархів. – Ф. 687. – Оп. 1. – Спр. 206. – Арк. 12.
28. ЦДАВО України. – Ф. 2841. – Оп. 1. – Спр. 194. – Арк. 10.
29. Наймит. – 1929. – 25 вересня; 11 листопада.
30. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 119. – Арк. 64.
31. Червоний Хрест. – 1933. -№ 7-8. – С. 1.
32. ЦДАВО України. – Ф. 791. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 33.
33. *Місінкевич Л.Л.* Коренізація і національні меншини Поділля у 20-30-х рр. XX ст. / Л. Л. Місінкевич; Ін-т історії України НАН України. – К.: Рід. край, 1999. – 72 с.
34. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3260. – Арк. 26.
35. ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 552. – Арк. 52.
36. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3184. – Арк. 62.

References

1. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2688. – Ark. 82.
2. Tam samo. – Spr. 4659. – Ark. 33.
3. Tam samo. – Spr. 5005. – Ark. 193.
4. TsDAVO Ukrainy. – F. 587. – Op. 2. – Spr. 17. – Ark. 12, 14.
5. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 5260. – Ark. 98,113.
6. TsDAVO Ukrainy. – F. 387. – Op. 1. – Spr. 581. – Ark. 25.
7. Kolektyvizaciia i golod na Ukraini 1929-1933. 36. dok. i materialiv. – K., 1992. – S. 7.
8. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2688. – Ark. 85.
9. Tam samo. – Spr. 3266. – Ark. 65.
10. Tam samo. – Spr. 4951. – Ark. 95; Kollektivyst. – 1931, 12 yanvaria.
11. Kolektivista Pograniczha. – 1931. – 29 hrudnia.
12. TsDAGO Ukrainy. – Spr. 3266. – Ark. 20, 21.
13. Kollektivist. – 1930. – 8 mart.
14. Visti VUTsVK. – 1923, 14 lypnia.
15. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3266. – Ark. 22.
16. Tam samo. – Spr. 3013. – Ark. 44.
17. Tam samo. – Spr. 4835. – Ark. 63.
18. Tam samo. – Spr. 5252. – Ark. 41-42.
19. Kulchitskyi S.V. Tsina «velykogo perelomu». — K., 1991. — S. 80.
20. Lenin V.I. Lyst do A.B. Kamenieva // Povne zibr. tvoriv. – T. 44. – S. 428.
21. TsDAVO Ukrainy. – F. 413. – Op. 1. – Spr. 368. – Ark. 17.
22. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2066. – Ark. 12 zv.
23. TsDAVO Ukrainy. – F. 413. – Op. 1. – Spr. 456. – Ark. 71, 72; Svetsko село. – 1930. – Fevruari.
24. Kollektivist. – 1930. – 5 mart.
25. Mykolaivskyi obldezharhiv. – F. R-687. – Op. 1. – Spr. 206. – Ark. 10.
26. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3265. – Ark. 17.
27. Mykolaivskyi obldezharhiv. – F. 687. – Op. 1. – Spr. 206. – Ark. 12.
28. TsDAVO Ukrainy. – F. 2841. – Op. 1. – Spr. 194. – Ark. 10.
29. Naimyt. – 1929. – 25 veresnia; 11 lystopada.
30. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 7. – Spr. 119. – Ark. 64.
31. Chervonyi Khrest. – 1933. -№ 7-8. – S. 1.
32. TsDAVO Ukrainy. – F. 791. – Op. Z. – Spr. 11. – Ark. 33.
33. *Misinkevych L.L.* Korenizatsiia i natsionalni menshynv Podillia u 20-30-kh rr. XX st. / L.L. Misinkevych; In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. – K.: Rid. kraj, 1999. – 72 s.

34. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3260. – Ark. 26.
35. TsDAVO Ukrainy. – F. 413. – Op. 1. – Spr. 552. – Ark. 52.
36. TsDAGO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3184. – Ark. 62.

Журба М.А.

Крестьянские общественные объединения этноменьшинств Украины в условиях репрессивной политики коммунистического режима (конец 20-х – 30-е гг. XX в.).

Рассматриваются исторические обстоятельства, методы и последствия использования общественных объединений национальных меньшинств Украины в таких акциях большевистского режима как коллективизация, хлебозаготовки и ликвидация рентабельных крестьянских хозяйств в конце 20-х – начале 30-х гг. XX в. Доказывается существование политического курса большевистского руководства, направленного на подавление крестьянского протеста против аграрно-социальной политики партии, закамуфлированной лозунгами классовой пролетарской солидарности.

Ключевые слова: большевистский режим, классовые союзы, хлебозаготовки, коллективизация, раскулачивание.

Zhurba M.A.

Peasant public associations of Ukraine etnominorities existing in the conditions of the communist mode's repressive policy (the end of 20th – the 30th XX century).

Development of the forced communication of peasant economies was accompanied the frank robberies of peasantry of national minorities during state "khlibozagotivlya" campaigns. For the leadthrough of "khlibo-zagotivlya" the special commissions which controlled motion of campaigns were created in national districts. The mechanism of taking to the economies of "khlibozagotivlya" plans foresaw participating in him of rural public. Before taking away on the discussion of peasant economy, plans preliminary came into question on mitting of committee of poor peasants and village asset of the representatives of other public organizations. Only then these plans appeared on the general tails of peasants, which had legalistically confirm the lists of khlibozagotivlya's (bread givers) names and amount of grain, determined in the plans of state organs. At the end of 20th the XX century doctrine, companionable communes formed the system of public associations in Ukraine, among which the so-called class unions exuded (committees of poor peasants, peasant beneficiary associations, trade union of agrarian workers), chief and voluntarily societies like Tsoviakhim, Red Cross, MODR, created for ideological rural populosity in the spirit of communist doctrine and in-use as a mean of implementation of current economic-political tasks.

Although the state declared participating in khlibozagotivlya of all varieties of rural public widely, except for the so-called class unions, other peasant public unities did not have the real powers and served only as the protection of anti-peasant policy of khlibozagotivlya. CPLD circular bail and often limited by almost party discipline, funkcioners of class peasant unions were forced to take part in requisitions, repressive anti-peasant actions, that later grew them up into their victims. It is impossible not to take into account that from support of agroactions of soviet power a poor peasantry and hirelings had a certain economic value. They got a fourth from the cost of bread, if they specified on economies, where this bread hid. The notorious policy of limitation of exploiter tendencies of the kulak (in Ukraine – "kurkul"), carried out by imperious structures in eve of total collectivization, was resulted in almost complete expulsing of proprietors of well-to-do economies in industry of agrarian production. Part from them «samorozkurkulilasya»: dividing or selling out propriety, part was forced to emigrate.

Clearly, that at such terms rozkurkulennya was directed against the bulk of peasantry and came forward as an anti-national policy. To camouflage its essence had the bringing in to the antikurkul'skikh actions the representatives of soviet public from the environment of national minorities. Unlike the policy of «limitation of exploiter tendencies of the kulak», which brought the powerless layers of national village certain economic benefits, "rozkurkulennya" of time of total collectivization touched their interests the same way as the other layers of peasantry. As a result of the forced communication peasants lost earth, agrarian tools, draught animals, possibility of independent menage.

Keywords: bolshevist mode, class unions, "khlibozagotivlya" (bread products confiscation – in fact), collectivization, rozkurkulennya (confiscation of well-to-do economies property).

УДК 342.827.1(437)"19"(477)

О.М. Придибайло

ЧЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА В УКРАЇНІ В 20 – 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Аналізується стан чеської національної меншини в Україні в 20 – 30-ті рр. ХХ ст. Розглядається її історичний розвиток, соціально-економічне та культурне становище. На основі різнопланових джерел проводиться аналіз національної політики з боку радянської держави. Подається коротка характеристика репресій, яких зазнало чеське населення УРСР.

Ключові слова: чеська національна меншина, перепис населення, сільрада, національна політика, репресії.

Не останнє значення в сучасній Україні має проблема врегулювання міжнаціональних відносин, практика залагодження конфліктів на міжетнічному ґрунті. Для цього

варто прислухатись до історичного досвіду, наприклад радянських репресій 1920 – 30-х рр., які зачепили не лише представників українського народу, а й громадян абсолютно різних національностей. Виходячи з актуальності та недостатнього, з точки зору сучасних вимог, рівня наукової розробки досліджуваної проблеми, варто детальніше дослідити формування та розвиток чеської національної меншини, її організаційну структуру, суспільно-політичне, економічне та культурне життя в зазначений період.

При написанні цієї статті були використані праці таких істориків як В. Мазур, А. Глинський, І. Заславський, Б. Чирко, Л. Яковлева, С. Пишко, Ю. Луцький, О. Дробал, В. Житник, В. Рафальський, а також дані статистичних збірників (переписів населення, демографічних досліджень). У працях О. Дробала і Ю. Луцького більша увага приділена культурному життю чехів. Кількість населення, та його зміни подаються у статистичних збірниках. Економічне життя та соціальне становище нацменшин, в тому числі і чехів, досліджували В. Мазур і Б. Чирко.

Перша чеська колонія Лютгарівка (Лютгардт) у Дубенському повіті була заснована в 1863 р. Найбільше чеських переселенців було зосереджено на Волині – Володарський район – 103 чехи (0,2%), Держинський – 226 чехів (0,7%), Коростишівський – 44 чехи (0,1%), Мархлевський – 44 чехи (0,1%), Новоград-Волинський – 68 чехів (0,1%), Потівський – 164 чехи (0,4%), Пулинський – 1090 чехи. (1,7%), Житомир – 269 чехів (0,3%), по всій окрузі – 3699 чехів (0,54%) [5, с. 111]. За даними перепису 1911 р. налічувалось близько 130 чеських колоній та 65 тисяч чеських поселенців [2, с. 111], тобто набагато менше, ніж німців, євреїв чи поляків.

Основним заняттям чеського населення було землеробство. На одне з перших місць було поставлене питання якісної освіти та культурного розвитку. [7, с. 141].